

Louis Sicking (red.), *Elke provincie een Gouden Eeuw. De bloeiperiodes van Nederland 7de - 21ste eeuw* (Amsterdam: Prometheus, 2024). 277 pp. ISBN 9789044653069.

DOI: 10.52024/76k8eb34

Goud en koper per provincie?

Regionale geschiedenis heeft in Nederland geen hoge status en vindt weinig beoefenaars meer aan de universiteiten. Getuige het top-tien boekensucces van de hier te bespreken bundel is het daarom een opsteker dat de publieke belangstelling voor de regio juist flink lijkt toe te nemen. Het dragende idee ervan is om de bijdrage van alle gewesten aan het economisch en cultureel floreren van Nederland naar voren te halen en zo een tegenwicht te bieden voor het op Holland gerichte karakter van de nationale geschiedschrijving. Voor elk van de huidige twaalf provincies koos een kenner een eigen hoogtij. Dit uiteraard met de kanttekening dat iedere bloei zijn duistere kanten heeft, wat zeker geldt voor de Gouden Eeuw van de Republiek met zijn slavernij en zijn armoede voor een grote onderklasse.

De gekozen formule levert boeiende verhalen op. De lezer moet zich echter realiseren dat de begrenzing tot het actuele Nederland en tot elke provincie daarbinnen ook een dwangbuis vormt die kan knellen. De provincies van nu zijn immers nergens de gewesten met hun ontwikkelingsmogelijkheden van destijds. Dat telt met name voor de streken die vóór de start van de Republiek in 1581 een opgang maakten. Denk aan Friesland, Gelderland, Limburg en Brabant waarvan ieders Gouden Eeuw alleen te plaatsen is binnen het geheel van de beide Nederlanden, met een uitbreiding in oostelijke richting, tot aan Bremen en Wuppertal. En dus moeten de auteurs aan landjepik doen of kiezen voor een fenomeen dat zich in meer dan één regio manifesteerde, zoals de Hanze voor Overijssel of de Moderne Devotie voor Gelderland. Wie dus in het verhaal van toen duikt wordt wel geacht dit te kunnen loskoppelen van de provinciale omtrek, taken en functie van nu.

Door de tijd heen blijkt een mooie opeenvolging van bloeithema's te zijn gevonden. Voor Friesland opteert Han Nijdam voor het Friese Koninkrijk in de zevende en achtste eeuw. Voor Zeeland kiest de Bernard Meijlink de negende eeuw van de Vikingen, wat op het eerste gezicht vreemd aandoet omdat 'goud' dan alleen kan slaan op wat uit florerende handelsplaatsen is weg geroofd. De auteur ziet echter een

bloei in de weerbaarheid van de bevolking, zich uitend in de bouw van vijf ringwalburchten. Overigens wil ik wel signaleren dat het maritieme Scheldeland, dat onder het Friezenbisdom van Utrecht viel, voor ca. 1000 nog Fries genoemd werd. Nadien vervaagde het Friese karakter, wat trouwens ook geldt voor Holland en het bisdom Utrecht als geheel, dat in de personen van een reeks bisschoppen in de volgende bijdrage centraal staat. Els Rose biedt daarin een glimp op de uitbouw van de Utrechtse kerk tussen ruwweg 900 en 1200, en wel door de lens van heiligenlevens over en van energieke bisschoppen. Deze teksten getuigen samen zeker van een culturele bloei. Wat jammer genoeg niet aan bod komt is dat deze mede gerealiseerd kon worden door de vorming van een krachtig prinsbisdom en de stichting van meer dan duizend parochiekerken, van Hulst tot Holwerd, die door het aantrekken van centrumfuncties een totaal nieuwe structuur gaven aan de inrichting van het land.

Het opstel van Alex Kerkhof over Limburg dekt dan de twaalfde en vroege dertiende eeuw. Zijn thema is de vroegste literaire productie in het Rijmaaslands, met de *Sente Servas* van Hendrik van Veldeke als sublieme blikvanger. Hij betoogt daarin dat dit tot voorbij bij Düsseldorf gesproken dialect als Oud Nederlands te beschouwen is. Zijn conclusie dat Vlaanderen eerst nadien de hegemonie in ontwikkeling van het Nederlands als schrijf- en cultuurtaal overnam, onderlijnt dat Nederland voor de ontwikkeling van haar letteren sterk van het Zuiden afhankelijk is geweest. Voor de tijd na 1200 eeuw wordt vervolgens ingezoomd op Flevoland, door Yftinus van Popta. Heel inventief presenteert deze het ontstaan van de Zuiderzee, die tal van veennederzettingen rondom Urk heeft doen verdrinken, als een nieuw begin. De watervlakte zou te beschouwen zijn als maritieme draaischijf. Een punt van kritiek geldt dat Van Popta aan het middelpunt Urk vóór 1000 geen intensieve bewoning toekent, bij gebrek aan archeologische vondsten. Uit twee koningsoorkonden blijkt echter zonneklaar dat de keileembult van Urk, net als die van Wieringen, juist zeer vroeg in gebruik is genomen, met meer dan één koninklijk domein.

De keuze voor de ontwikkeling van de Hanze als bepalend voor de grote welvaart van de Overijsselse steden in de tijd tussen 1350 en 1475 zal niemand verrassen. Ze is kundig genoeg beschreven door Louis Sicking. Voor Gelderland opteert Ronald de Graaf na enige aarzeling voor de religieuze beweging van de Moderne Devotie in ongeveer dezelfde periode. Dit omdat ze niet alleen een impuls gaf aan onderwijs, kerkverfraaiing en kloosterbouw maar ook aan de samenstelling van

verluchte getijdenboeken en het samenvattende weten van Dionysius de Kartuizer uit Roermond. Het verhaal van Brabant door Mario Damen sluit daar weer naadloos op aan. Zijn ondertitel spreekt van de Gouden Eeuw van de Bourgondiërs, die niet alleen de vijftiende maar ook een groot deel van de zestiende eeuw bestreek en misschien wel met de Habsburgers doorgezet zou zijn als de Opstand niet was uitgebroken. Niet het huidige Noord-Brabant is daarbij het uitgangspunt maar het oude hertogdom, met de steden Brussel, Leuven, Mechelen en Antwerpen als belangrijkste centra.

Acht gewesten dus met een bloeitijd vóór Hollands hoogtij. Hoe zit het dan met de beide Hollanden, Drenthe en Groningen? Djoeke van Netten die Noord-Holland voor haar rekening neemt, doet vanaf de Westertoren een poging de klassieke Gouden Eeuw scherper in de tijd af te bakenen. Rekening houdend met de economische ontwikkelingen biedt zij voor het begin een aantal varianten: 1581 (afzwering Philips II), 1588 of (ontstaan Republiek), of 1595 (vaart op Indië). Het einde lijkt minder moeilijk te pinpointen op 1672 als het Rampjaar. Zuid-Holland, dat uiteraard deel had aan dezelfde bloei qua geld, glorie en macht, krijgt vervolgens een geheel eigen bijdrage over de achttiende eeuw, met de paradoxale subtitel 'de Gouden Eeuw van crises'. Thierry Allain ziet deze niet als zwart vervolg maar als een periode met positieve en negatieve ontwikkelingen. Er was sprake van demografische groei en opgang in bepaalde bedrijfstakken, met daartegenover de bekende fenomenen van oligarchisering, verpaupering en geweld in de openbare ruimte. Voor Drenthe is de negentiende eeuw als tijd van bloei gekozen. Cornelis Hendrik van Rhee neemt die waar in de prestaties van de Maatschappij van Weldadigheid, een initiatief van mannetjesputter Johannes van den Bosch. Aan het slot moet hij echter vaststellen dat het succes ervan beperkt was, soms zelfs met honger voor de bewoners. Positief zou zijn geweest dat het aantrekken van grote aantallen kolonisten en het experimenteren met geleide ontginning de kiem legde voor de latere ontwikkeling van Drenthe tot innovatief landbouwgebied. De laatste bijdrage, over Groningen van Timon de Groot, over de Gouden Eeuw van het aardgas in de laatste zeventig jaar, eindigt met een andere contrapunt: niks aan goud voor de Groningers. Het gas verhoogde de welvaart in Nederland maar zadelde de provincie op met een aardbevingsproblematiek die nog steeds niet helemaal is opgelost.

Andere keuzes waren per provincie denkbaar geweest schrijft redacteur Louis Sicking. Dat neemt niet weg dat de bundel met de nu

gepresenteerde thema's naast verrassende inzichten genoeg leesplezier biedt, niet in de laatste plaats omdat alle auteurs hun pen vlot hebben weten te hanteren.

Hans Mol

Jos van Bourgonדין, et al., *De Lisserpoelpolder 1624-2024. 400 Jaar geschiedenis en verandering* (Lisse: Cultuur-Historische Vereniging "Oud Lisse", 2024). 263 pp. ISBN 9789090386799.

DOI: 10.52024/rycooj05

In 2024 was het 400 jaar geleden dat de meren ten zuiden van Lisse, op de grens met Sassenheim, werden drooggemaakt en de Lisserpoelpolder ontstond. De Cultuur-Historische Vereniging "Oud Lisse" wijdde er een gedenkboek aan onder de titel *De Lisserpoelpolder 1624-2024. 400 Jaar geschiedenis en verandering*. Met de publicatie van dit boek schaarde de vereniging zich in een traditie. De afgelopen jaren verschenen diverse boeken over 400 jaar droogmaking van Hollandse meren, zoals de Beemster (2012), de Purmer (2022) en het in Rijnland gelegen Zoetermeersche Meer (2014).

Na een inleidend hoofdstuk volgt in hoofdstuk 2 de geschiedenis van het landschap vanaf het begin van het Holoceen. In deze periode ontstond een aaneengesloten strandwal langs de kust en vormde zich hierachter een uitgebreid veengebied. Vanaf de tiende eeuw werd dit veengebied systematisch ontgonnen. Door de ontwatering en de daarmee gepaard gaande oxidatie klonk het veen in en vormden zich hier en daar natuurlijke veenmeren, zoals ook de poelen bij Lisse en Sassenheim, twee dorpen die op de strandwal tot ontwikkeling kwamen. Het derde hoofdstuk geeft een inkijkje in de ontwikkeling van de bevolking van het dorp Lisse en in het bestuur en de rechtspraak.

De hoofdstukken 4 en 5 gaan in op de droogmaking van de poelen bij Lisse in de periode 1622-1624. Deze waren al in 1621 door de stad Leiden aan de kerkmeesters van de drie Leidse hoofdkerken (Pieterskerk, Hooglandse Kerk en Onze-Lieve-Vrouwekerk) in eigendom gegeven. De kerken verkeerden financieel in zwaar weer. De bedoeling was dat het omzetten van de meren in 'bequaem lant' zoveel inkomsten zou genereren dat het onderhoud van de kerken kon worden bekostigd en de stad niet steeds financieel behoefde bij te springen. Het